

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 20. siječnja 2020.
<https://doi.org/10.20901/pm.57.1.01>

Delatni potencijal sećanja levice: o samorefleksiji poraza

TODOR KULJIĆ

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Sažetak

Kako osmisliti i operativno organizovati sećanja levice u delatnom, a ne u muzejskom pravcu? Šta znači otvoreno se suočiti sa kulturom poraza levice? Razmotrene su dimenzije poraza levice, priroda linearnog i kontingentnog vremena, različita proživljavanja poraza kod fašizma i liberalizma i dijalektika nade i razočarenja. Ukazano je da treba odbaciti jezik psihoanalize (čežnja, nostalgija, žalost, melanholija) i teleološku viziju neoliberalnog pobednika, pa levicu i desnicu shvatiti u novim dimenzijama vremena, unutar novog odnosa Kairosa i Hronosa u digitalnom dobu. Treba se samorefleksivno osvrnuti na greške levice, a naročito na greške iz kojih se može učiti. Treba teorijski probuditi ambiciju. Višeslojnom sećanju levice škodi dominacija jedne vrste sećanja, potrebna je samokontrola i ravnoteža pamćenja nestale socijalne države i vlastitog nasilja.

Ključne riječi: leвица, sećanje, melanholija, poraz, teleologija, samorefleksija

1. Uvod

Nema velikih preterivanja u tvrdnji da je pad Berlinskog zida nagovestio poraz klase i trijumf nacije. Da li je, međutim, trideset godina kasnije sazeo odgovor na pitanje ima li slavnih klasnih poraza kao što ima slavnih nacionalnih izgubljenih bitaka? Može li sećanje levice na vlastiti poraz spremati klasnu osvetu, ako ne onako dugo, a bar onako delatno kao što je žar za nacionalnom osvetom održavalo grčko sećanje na Termopile i srpsko sećanje na Kosovo? Ni grčko ni srpsko nacionalno pamćenje istorijskih poraza nisu u 19. i početkom 20. veka bila neprogresivna nacionalistička melanholična prisećanja na mrtvu prošlost, nego delatna antiimperijalna pamćenja koja su podsticala otpor podjarmljenih naroda Osmanskom carstvu. Slavna prošlost jeste domišljena, slepa i nekritička, ali može biti i podsticaj, izvor žara za pregnuća iznad realnih mogućnosti. Mogu li u rečenom smislu seća-

nja na rušenje Berlinskog zida 1989. i na urušavanje evropskog socijalizma ostati nemelanholični čuvar poražene utopije levice? Mogu li na sličan način Kuća cveća u Beogradu i Lenjinov mauzolej u Moskvi biti više od sentimentalne nostalgije i objekta turističke znatiželje? Kako, dakle, osmisliti i operativno organizovati sećanja levice u delatnom, a ne u muzejskom pravcu? Šta znači otvoreno se suočiti sa kulturom poraza levice? Kakvo suočavanje sa prošlošću traži delatno uključivanje u prostore poražene utopije i u bezalternativnu pustoš budućeg koju nameće neoliberalna kultura sećanja? Koliko kod svega rečenog može pomoći teorija? Verovatno može, a i vreme je da se nakon trideset godina od sloma evropskog socijalizma levice samorefleksivno suoči ne sa vlastitom prošlošću, nego sa vlastitom kulturom sećanja.

2. Melanholija ili optimizam sećanja

Prošlost je za svaki pokret i ideologiju daleko više od istorijata, kompas je u vremenu. A organizacija temporalnosti, tj. regulisanje odnosa između vremena, jeste osnova diskursa koji organizuje delanje. Pruža odgovore na pitanja kada smo počeli, koji su nam uspesi i porazi, kuda idemo, šta pamtiti i kako se sećati. Poslednje pitanje je najstroženije. Malo je reći da danas antikapitalistička leвица ima problema sa sećanjem. Treba dodati da je kultura sećanja levice nedefinisana. Zbunili su je i pomeli krupni događaji s kraja 20. veka. Iako (1) rušenje Berlinskog zida 9. novembra 1989. nije odmah nagovestilo tektonske istorijske potrebe, to su nedvosmisleno učinila (2) potonja postepena urušavanja socijalističkih režima u Evropi i (3) zabrana KP SSSR-a septembra 1991. (4) Građanski rat u Jugoslaviji 1991-1995. samo je dramatisovao pomenute procese i dešavanja. Nije to bio samo slom vlasti komunista, nego i potres nada levice. Implozija nekapitalističkih nadanja poljuljala je komunističku utopiju i zapretila da 200 godina neprekidne borbe levice pomeri iz prometejske u sifizovsku perspektivu. Trideset godina posle svega pitanje kako promišljati revoluciju u nerevolucionarnom dobu pomerilo je delatnu dilemu "Šta da se radi" ka misaonoj nedoumici "Kako se sećati". Knjiga istoričara Enca Traversa *Melanholija levice* iz 2016. (nazvana po istoimenom eseju Valtera Benjamina iz 1931. godine) na novi način je otvorila pitanje kako podneti poraz levice, kako organizovati pesimizam, a ne predati se. Uprkos naslovu, poruka ove knjige, u kojoj je sažeta istorija propuštenih prilika levice, ne nosi gorki ukus melanholije i beznađa, nego naprotiv buntovne melanholije.

Mnoge greške levice danas su jasnije nego ranije, dok su njeni razni istorijski učinci zatamnjeni zbog sloma evropskog socijalizma. Digla se nova magla i na levice zbog raznih vrsta sećanja na vlastitu prošlost. Poraz jeste izoštrio dioptriju kod poraženih, ali je i zamutio pogled na celinu koju nadziru pobednici. Hegemonu sliku celine nameće antitotalitarna neoliberalna misao snažno preradujući prošlost i

ništeći budućnost levice. Nema u njoj mesta razložnoj kontrafaktualnoj opomeni da bi bez antifašističkog učinka socijalističkog SSSR-a bila nemoguća ideja EU-a jer bi hegemonija fašizma bila produžena verovatno još nekoliko decenija nakon 1945.

Važnije od ovog kontrafaktualizma jeste pitanje kako razbiti kulturu ne prolaznog, nego epohalnog poraza koja prožima tumačenje političke istorije i teorije na levisi? Kao da je i poražena levica prihvatila od pobednika novu nultu tačku, osmatračnicu sa koje se tumači njena istorija. Istorija levice se, naime, tumači *sub speciae* 1989. godine, trenutka kada je srušen Zid i izvučena cigla koja je definitivno urušila zgradu evropskog socijalizma. Sa ove osmatračnice i budućnost levice izgleda drugačije i stoga što je kastrirana njena utopijska komponenta. Poraz je preko noći doveo pod sumnju skoro sve što je od Francuske revolucije bilo u socijalnom smislu napredno. Ima čak i bojazni da prošlost socijalizma može postati mrtva i bezvredna, *tabula rasa*, kao što pišu istoričari koji su pristali uz pobednike. Da ovaj strah nije delatan, i sumnje u definitivni poraz levice bile bi slabije. Sumnje u kumulativni istorijski učinak levice podstiču još neke okolnosti. U ekspanziji literature o sećanju levice upadljiv je jezik psihoanalize (nostalgija, melanholija, melodrama, rezignacija levice) koji više sugerira da treba terapeutski lečiti pojedinca nego jačati grupnu antikapitalističku samosvest. Namera novih terapeuta levice je uteha pojedinca, a ne buđenje njegovog borbenog nezadovoljstva postojećim sistemom. Rečju, mirenje sa porazom.

Nasuprot novim terapeutima levice, njen poraz treba sasvim drugačije shvatiti i definisati. Najpre se treba osloboditi teleologije pobednika i poraz dijalektički shvatiti kao fazu, a ne kao konačnost. Već obrtanje početne premise menja delatni potencijal diskursa sećanja. Ali ne treba se zanositi brzim jačanjem levice, kao što ne treba psihološki, nego sociološki raščlanjavati osećaj njene ranjivosti. Kako? Treba izmeniti ne samo kulturu sećanja nego i retoriku poraza. Nije reč o melanholiji, nego o slabljenju klasne svesti, nije na delu pasivna malodušnost i nostalgija podvlašćenih, nego konverzija stvaralačke društvenonaučne inteligencije, ne radi se o realističnom pogledu levice na oporu realnost, nego o prihvatanju perspektive pobednika. Ako je tako, da li onda treba izbegavati i katastrofični govor o epohalnom porazu levice zato što i ovaj diskurs spontano slabi levicu? Treba li levisi vratiti euforični optimizam bez koga nema borbenog morala? Ne, naprotiv, potrebno joj je suočavanje i sa svetlima i sa senkama vlastitog istorijskog vremena. Nije nimalo lako izgraditi optimistični dijalektički spoj slike prošlosti, stanja sadašnjice i vizije budućnosti levice. Ovaj temporalni spoj se menja, pre pola stoleća bio je drugačiji od današnjeg, a za isto toliko vremena će verovatno i današnji temporalni poredak biti anahron. Po uzoru na Marksa, koji nije pisao *Kapital* da bi revolucionisao 19. vek, nego da bi dao nacrt mnogo šireg istorijskog vremena levice, treba se i danas zapitati o dubljim pretpostavkama sećanja levice.

Danas je ovaj zadatak složeniji nego u 19. veku jer su nova iskustva izmenila nadanja, a samim tim i profil korisnog sećanja levice. Današnja realnost je sve složenija, kao i sećanje na nju, koliko god ovo drugo bilo selektivno. Ne samo otuda što složenost realnosti nužno utiče na višeslojnost sećanja nego i stoga što su promenljivi i sami društveni uslovi sećanja. Ne samo levice nego i desnice. Složenost propisanog pamćenja jeste u tome što nije večno nego nepredvidivo, što može duže ili kraće trajati. Zajednice generacijskog i porodičnog sećanja su još nestalnije. Složenost svakog sećanja meri se brzinom menjanja i nestalnošću, a ne samo aktuelnom šarolikošću. Manje su složeni dogmatski crkveni kanoni koji traju stolicima od npr. raznih istorija SAD-a koje se prepisuju i dopunjavaju u zavisnosti od pritiska zaboravljenih obojenih, domorodačkih i doseljenih manjina. Istorija Balkana još je dinamičniji i eksplozivniji primer nestalnosti i borbene nacionalne rekonstrukcije vlastite prošlosti.

U misli levice je prednost naknadne pameti dvoznačna. S jedne strane pokazuje vlastite prošle greške, a s druge s njima povezane savremene slabosti. Zato i ovu analizu koja pripada naknadnoj pameti (iako njen pisac nije slutio slom socijalističkih sistema) ne treba shvatati kao sistematsku analizu okončanog proživljavanja poraza levice, nego (1) kao pouku iz jedne privremene faze sećanja na vlastiti poraz i (2) kao pogled na poraz iz druge perspektive, s onu stranu optimizma pobednika i pesimizma poraženih. Kao kulturu sećanja levice alternativnu današnjoj hegemoniji koja je kombinacija nostalgije i razočarenja. Uprkos mnoštvu novih saznanja malo je naučenog i promišljenog iskustva.

3. Linearno i kontingentno vreme

Da bi pouke bile preciznije, nužno je smestiti poraz evropske levice 20. veka u temporalni poredak koji je složeniji od hronološkog. Ontološko poimanje vremena zavisi od subjekta koji ga oblikuje (bog, klasa, nacija), od smera okretanja subjekta (prošlosti ili budućnosti) i od shvatanja kontinuiteta vremenskog toka (linearno ili račvasto, teleološko ili kontingentno). Najpre o tome sa kojim vremenom nije spojivo sećanje levice.

Sećanje levice se danas kreće pod pritiskom dva hegemonija linearno shvaćena vremena: suverenističkog nacionalnog i globalizovanog teleološkog bezalternativnog liberalnog vremena. To je koordinatni sistem poslesocijalističkog milenijarizma, novog Fukujaminog homogenog linearnog vremena. Linearni tok vremena dominira u sećanju na nacionalni suverenitet. Ovde je tok vremena centriran oko sudbine nacije, okvir mu je istorija vlastitog naroda – istorija “prgavog identiteta”. Ovde se pojedinac uvek seća ključnih dešavanja s obzirom na to šta se tada dešavalo njegovom narodu. U Jugoslaviju 1990-ih nije stigla samo monetarna inflacija nego i inflacija novih linearnih vremena. Kriterij za raspoznavanje istorijskog u

vremenu pomeren je na nacionalno vreme sa komunizmom kao slepom mrljom u novoj osovini linearne temporalnosti. Marker zlatnog doba nije više oslobođenje proizvođačke klase, nego nacije, čiji se početak oslobođenja pomera duboko u svetlu prošlost.

Prošlost i budućnost nacije ne shvataju se kao proces račvanja raznih smerova prepunih nepoznanica u prošlosti i neizvesnosti u budućem razvoju, nego kao linearno vreme nezadrživog prodora nacionalne svesti u kom se brišu diskontinuiteti i poravnava istorija, tj. ističu deonice vremena koje treba pamtiti. Ovo je najvidljivije u Hrvatskoj od 1990-ih u rušenju komunističkih spomenika i u ustavnoj zabrani jugoslovenstva. I D. Ćosić je demonizovao Jugoslaviju kao upad u srpsko linearno nacionalno vreme. *Doxa* nacionalnog vremena sapostoji sa novom neoliberalnom teleologijom poslesocijalističkog vremena koje nameće Evropska unija. Obe čine koordinatni sistem u kom se tačno vidi položaj nacije u prošlosti i sadašnjici. Nacionalni identitet uokviren konfesijom i oslobođen od komunističkog internacionalizma i ateizma se demokratski razvija u bezalternativnoj preduzetničkoj ekonomiji. U uzajamnom prožimanju dva definitivna linearna vremena pronađen je kriterij istorijskog vremena.

Sećanje levice ne treba da počiva na linearnom vremenu uprkos tome što ni prošla sadašnjica levice nije bila lišena birokratske teleologije. Vreme levice je kontingentno remetilačko, haotično dešavanje često i protivno namerama i kritično prema hegemonom smislu istorijskog mišljenja. Kontingentnost nije slučajnost ni proizvoljnost koja podrazumeva da je u svakoj prošlosti sve bilo moguće. Ne. Kontingentnost znači nefatalističku otvorenost, to da nije jedino i isključivo moguće jedan događaj. To je upad u istorijski smisao prošlosti koji dekretira poredak. Dok svaki poredak melje kontingentnost, osmišljava je i snabdeva teleološkim institucionalizovanim smislom i značenjem da bi je prilagodio vlastitom determinizmu, kontingentnost revolucije ostaje uvek u sećanju kao remetilac orijentacije službene istorijske svesti jer kvvari kompas vremena vladajućih. Nije bezrazložno da svaki konzervatizam obeležava socijalne revolucije kao patološke. Dugi proces otpora upadu kontingentnosti istorijskog uma proteže se od Edmunda Berka do antitotalitarnih rezolucija Evropskog parlamenta iz 21. veka. Vezuje ih denunciranje nepredvidivog socijalnog bunta kao nasilnog i besmislenog. Metafora novovekovnog vremena nije bio Luterov verski otpor Papi, nego odgovor koji je Luj XVI dobio kada je prva svetovna revolucionarna kontingentnost srušila orijentire onostrane prošle budućnosti: "Nije to buna, veličanstvo, nego revolucija".

U svetovnoj misli o prošlosti koja se emancipovala od teologije krajem 18. veka je razlikovanje fizičkog i istorijskog vremena bio prvi korak u osmišljavanju temporalnosti, u razdvajanju važnog od nevažnog i u redukciji složenosti dešavanja. Što su se kriteriji važnosti više diferencirali, to je više slabila uniformna

teodiceja. Počeo je delatni rad na sećanju istorijske svesti i traganje za različitim delatnim istorijskim smislom. Ovaj proces je bio povezan sa organizacijom i sa vrednovanjem vremena. Gde su mu začeci?

Jedan rani metaistorijski odgovor na pitanje o vrsti vremena dali su još stari Grci razlikujući u presokratovskoj teogoniji dva boga vremena: Hronosa i Kairosa. Treba ukratko pomenuti ovu klasičnu razliku. Hronos (lat. *Chronus*) je sin boga Urana, a otac Zeusa i simbol je kvantitativnog protoka vremena koje stalno prolazi. To je bog merenja vremena koje je za sve ljude isto. Hronos u ruci drži čašu ili hronometar kojim meri vreme, dok drugi bog Kairos u jednoj ruci nosi vagu kojom meri najvažnije vreme, a u drugoj nož kojim seče veze sa prošlošću. Hronos je opšti nedelatni tok vremena. Hronos je pobio svoju decu, preživeo je samo Zevs koji je kasnije svrgnuo Hronosa. Kairos je bio Zevsov mlađi sin i ostao je simbol pravog trenutka, momenta (kod Cicerona je *Occasio* naročita prilika za akciju). Nikada ne miruje i niko ne zna gde će biti. Opominje da se mora biti pripravan za pravi trenutak. Kairos daje vremenu dubinu i kvalitet. Prihvata rizik, skuplja iskustvo i označava odgovorno i hrabro delanje koje pruža sreću. Kairos je pravo vreme, označava ono što se nije moglo dogoditi u nekom drugom, nego samo u pravom momentu, to je naročiti događaj ili akcija. Antički bogovi su ostali trajne metaistorijske metafore za vremena različite gustine. Prvo je merljivo hronološko vreme, a drugo je pravo ili blagovremeno vreme za akciju. Fizičko i metafizičko vreme. Hronos je kvantitativne prirode, Kairos kvalitativne trajne prirode. Prvo znači ploviti rekom koja nas nosi, a drugo znači plivati. Prvo beleži minute, a drugo najbolje trenutke života, kvalitet vremena. Antropološki gledano, Kairos je ritual izdvojen iz redovnog psihičkog ili fizičkog konteksta, alternativno stanje iskustva i suspendovanje pravila. Rečju, postoji razlika između merljivog minuta i momenta (nemerljivog bleska), bezdogađajnog i zgusnutog vremena. Postoji kontinuirano vreme Hronosa i diskontinuirano vreme Kairosa. Ove metafore se u teoriji koriste za razlikovanje pasivnosti i aktivnosti, prirodnog toka i ljudske prakse, kontemplacije i akcije, stagnacije i promene, evolucije i revolucije. Iako je Hronos osnova svih vremena, Kairos je vreme konflikta i napetosti koje traži odluku koja se ne može doneti u nekom drugom vremenu. Kairos je izuzetno *sui generis* vreme koje nastoji da podredi redovno vreme Hronos u procesu akcije i promene. Rečju, to je kreativni delatni potencijal vremena. Tek je u padu Bastilje svetovni Kairos bespovratno svladao onostrani Hronos, a ova pobeda nije bila Pirova, nego je ostala trajna okosnica konkretnoutopijskog sećanja levice.

Treba ga nešto bliže definisati. U Kairosu su sve tri dimenzije vremena stolpljene u eminentnoj situaciji istorijskog vremena (Rüsen, 2002: 197). Mitski Kairos je Božja inkarnacija u večnom Isusu, a svetovni Kairos jesu revolucije. Kod eshatološkog poimanja vremena se u jednom događaju koncentrišu snage spasenja.

U apokalipsi, pak, vreme spasenja potpuno se razlikuje od prethodnog vremena, zaustavljaju se promene i razvoj, ruši se granica između predašnjeg i potonjeg, ruši se smisao istorijskog trenutka (*ibid.*: 198). U literaturi se često pominje da Kairos simbolizuju brze odluke kakve je donosio Aleksandar Makedonski. Književnik Štefan Cvajg je u sličnom smislu Kairos video u “svetskom minutu Vaterloa” misleći na 18. jun 1815. godine kada Napoleonov maršal Emanuel Gruši nije po narednju odmah napao, nego je zakasnio sa udarom na Pruse, što je ne samo zapečatilo sudbinu Napoleona na Vaterlou nego i odredilo da sledeće razdoblje evropske istorije bude nazvano restauracijom (Weinrich, 2008: 97). U ekonomiji ograničenog vremena postoji kratko vreme, ali postoje i još kraća vremena, trenuci koji nisu za propuštanje. Naredni svetskoistorijski Kairos bio je pouzdano odabrani trenutak za socijalističku revoluciju 7. novembar 1917. kada su boljševici zauzeli Zimski dvorac u Petrogradu gde je bilo sedište privremene vlade. Pad vlade i beg Kerenskog odredili su toga dana socijalni karakter 20. veka. Kao signatura komunističkog Kairosa pamti se tadašnji Lenjinov proglas “Juče je prerano, sutra je prekasno”. Kontingentna istorija levice je ne samo revolucijama nego i porazima potresala tradicionalno manje ili više teleološko razlikovanje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti te izmenila poimanje istorijskog determinizma. Kontingentni kvalitet vremena je nemoguće pretvarao u realnost, razarao granice između smisla i besmisla istorijskog toka i legalizovao ambivalentnost u odnosu iskustva i očekivanja. Kao nekad tako i danas iskustvo kontingentnog može pomoći svladavanju sinergije dva hegemoni i teleološka linearna vremena: nacionalnog i neoliberalnog.

4. Kairos i revolucija

Iz rečenog se vidi da istorijska svest nije nepomično, nego dinamičko osmišljavanje ljudskog života. Tri su vrste delatne funkcije smisla vremena: funkcionalna, refleksivna i operativna (Rüsen, 2002: 199). Svaki pojam smisla ima granice trajanja, pa se zato menja i prilagođava dobu. Vreme je uvek više i bogatije od pojma kojim se tumači i od hegemonog smisla koji nameće. U socijalizmu nisu svi verovali u besklasno društvo niti u neoliberalizmu svi brane kapitalizam. Osim toga, upotrebljivost hegemonih pojmova za označavanje vremena je ograničena, pa je i osmišljavanje vremena promenljivo. Za samo nekoliko godina su krajem 20. veka u misli u društvu izmenjeni hegemoni pojmovi. U središtu vratolomne masovne promene opredeljenja bilo je tumbanje smisla življenja. Da su samo filozofi bili virtuozi u osmišljavanju vremena pobednika, sudar vremena ne bi bio aktuelan. A da se socijalni i politički pokreti nisu uključili u istu delatnost, statičnost vremena bi sigurno zacementirala i smisao. Menjajući vrednosti i smislove vremena, politika je pokretala progresivnu, ali i neprogresivnu nestabilnost i konfliktnost očekivanja podvlašćenih. Jer ni ove promene nisu uvek bile napredne.

Aristotel je prvi vrednovao istorijska vremena u oceni da je “Kairos vrlina vremena”, a filozof Antonio Negri je još izričitije dodao da je Kairos i ontološka praksa istine. Pojam Kairosa je blizak Marksovom pojmu *praxis*. Valja objasniti svet da bi se promenio ili, kako je dodao Negri, moguće je menjati svet u istom vremenu kada je i objašnjen. Kojim vremenom se služi revolucija?

Ako socijalna revolucija nesumnjivo pripada diskontinuitetu Kairosa, a ne kontinuitetu Hronosa, onda je iskustvo diskontinuiteta kairološka *sui generis* komponenta iskustva levice. Još više od toga poređenje kairološke i hronološke temporalnosti je važno za raspoznavanje istorijskog vremena, za uočavanje istinskih prekretnica. Temporalnost nije isto što i istoričnost zato što hronologija centrirana oko redovne kvantitativno merljive fizičke smene godišnjih doba ne prepoznaje prekretničke momente. Kairos nije prelaz zime u proleće. Ali zato se u drugoj vrsti temporalnosti, onoj koju obeležava socijalni Kairos, neretko govori o istorijskom dobu, o istorijskim prekretnicama i o najkraćem neuhvatljivom vremenu, o revolucionarnom momentu (pravoj prilici za preokret). Momenat Kairosa, a ne dugi Hronos izbacuje istinu u prvi plan, a istina nije u revoluciji npr. sneg kao fizički dokaz da je stigla zima, nego je sinonim novih društvenih odnosa koji stižu u necikličnoj budućnosti drugačijoj od sadašnjice. Po Hajdegeru je Kairos sadržan u momentu između prošlosti i budućnosti, to je temporalna dimenzija odluke (prema O Murchadha, 2013: 14). Ako bez merljivog vremena nema promene, bez promene nema istorije. Zato je Hajdeger upozoravao da je momenat dehronologizacija sadašnjice, autentična sadašnjica, a da je Kairos autentična temporalnost (prema *ibid.*: 20-21).

I pre Hajdegera su filozofi isticali da istoriju stvaraju diskontinuirane promene, nagoveštaji drugačije budućnosti. Iako se klasična pozitivistička historiografija još uvek zadržava na nivou hronologije i fetišizira činjenice, sve više prodire svest da i istoričari treba da budu zaokupljeni ne samo činjenicama nego i mogućnostima. Ovo je bila suština Ničeove opomene da nas istorija kao akademska disciplina ugrožava jer nas čini slepim za kairološke mogućnosti momenta. Zato treba zaboravljati prošlost (Niče, 2001). Lekoviti zaborav prošlosti je zaborav hronološkog koje guši, a tek bez njega može se delati u jedinstvenom momentu. Ničeov lekoviti zaborav pripada Kairosu iako on ne koristi ovaj pojam. Kairos je kratko vreme promena, ne nosi ga samo odlučni pojedinac, nego i generacija koja nije statistička biološka kohorta, nego grupna vremenska predaja prošlosti budućnosti. Samo generacijska promena, čija je poluga spoj novih iskustava i novih očekivanja, omogućava razvoj ljudskog društva. Da su ljudi besmrtni, ne bi bilo generacijskih proboja, a što su dugovečniji, to je snažniji gerontokratski otpor novom. Iako i životinje imaju potomke, u bezvremenom životinjskom svetu nema generacija niti prošlosti čije se mogućnosti mogu osavremeniti. Lišene samorefleksije, životinje tave u nepromišljenoj tradiciji.

Verovatno je otuda sledeći Hegela i Hajdeger procenjivao da su heroji oni koji otimaju od svakodnevnice njene velike mogućnosti bitka, a koje su skrivene nive-lisanjem tradicije (prema O Murchadha, 2013: 35). U ovoj opasci skriveno je ba-nalnije pitanje koje postavlja svaki politički pokret: ako postoje skrivene moguć-nosti sadašnjice, kako ih otkriti? Da li je kairološka svest puka naknadna pamet ili možda čak i sećanje može biti kairološko? Da li samo retki lideri u sadašnjici ose-ćaju momenat za prevrat? Može li se sećanje kairološki izdići iznad pozitivističke hronologije? I ovde se za primer može uzeti levica. Kod analize sećanja levice tre-ba poći od toga da hronološko sećanje registruje samo strogi sled dešavanja i po-vezanost događanja iz njene prošlosti, a da se kairološko sećanje trudi da uoči ne samo prekretničke tačke procesa nego i skrivene propuštene mogućnosti u kratkim zgusnutim momentima istorijskog toka. Kako? Treba odmah dodati da ove skri-vene mogućnosti može registrovati samorefleksivno sećanje na vlastite greške, a ne i nerefleksivno trijumfalno pamćenje uspeha. I to sećanje ne na sve greške, ne-go samo na one iz kojih se može učiti. Tu bogato iskustvo nije dovoljno ako nije promišljeno. Iz iskustva se obično može više saznati nego učiti. Pobeđnik je uvek uveren da nije grešio, a krunski dokaz bezgrešnosti jeste sama pobeda. Pobeđeni, međutim, zna da je grešio, a nepobitan dokaz mu je poraz. Šta znači tvrdnja da po-raz ne zaslepljuje, nego da prosvetljuje? To da poraz ne obesmišljava ideju, nego pokazuje granice njenog smisla u određenoj epohi i potrebu novog osmišljavanja. Prosto rečeno, znači to da ako je bitka izgubljena, rat još nije gotov. Dok nakon po-bede teče hronološko vreme birokratski razdvajano institucionalizovanim slavnim datumima, dotle poraz opominje da treba tražiti novi momenat Kairosa lišen monu-mentalnosti koja samozaslepljuje. Nebirokratizovano revolucionarno vreme uvek nastoji da prošlost i budućnost sinhrono promeni, da “oseti” Kairos novog početka i tek nakon eventualnog uspeha ustroji novu hronologiju, ali takvu u kojoj prošlost može biti mišljena samo u odnosu na revolucionarno otvaranje novih mogućnosti, tj. u odnosu na budući Kairos. Naravno, najrealnija potvrda Kairosa nisu filozof-ska promišljanja, nego su to konkretne i realne promene sadašnjice, izvojevane na barikadi ili na izborima. Da ova ocena ne bi ostala formalna, u nju treba ugraditi sadržinski oprez. Dok je socijalna revolucija u filmovima Sergeja Ejzenštajna, kako zapaža Traverso, pretvorila “uplakani narod” u “naoružani narod” (Traverso, 2018: 182) i uvela nove svetovne vrednosti, nacionalna “revolucija” iz 1989. je rušeći so-cijalizam pretvarala socijalni narod u etničku masu. Zaokret iz socijalnog u nacio-nalno jeste bio iskorak, ali unazad, starim vrednostima: kapitalizmu, nacionalizmu i religiji. Kairos iz 1989. je bio farsa i nedijalektički dvojnik Kairosa iz 1917. Nije doneo nove vrednosti. Obnovio je stare i obeležio povratak linearnom vremenu koje je, uprkos tome što je shvaćeno kao Kairos nacije, u suštini bilo prazno hronološko identitetsko vreme.

Pomenuto razlikovanje “razređenih i gustih vremena”, dugog, kratkog i još kraćeg vremena, bilo je u filozofskoistorijskoj misli okosnica raznovrsnih vrednovanja istorijskog, a ne samo funkcionalna redukcija nepregledne prošlosti kako se to predstavlja u birokratskim obeležavanjima oružanih pobeda, jubileja krupnih ličnosti ili donošenja zakonskih akata. Iako zapamćena prošlost nikada nije fotografska reprodukcija, nego je uvek manje ili više zakrivljena užim ili širim grupnim interesima, upotreba prošlosti jeste idejnopolički, ali i metodski raznolika. Pomenimo glavne obrasce. Istorijsko pripisivanje je domišljanje, tj. unošenje smisla u prošlo sa stanovišta aktuelnih hegemonih viših vrednosti – pravde, oslobođenja, osvajanja itd. Reč je uglavnom o monumentalizaciji prošlosti. Monumentalna prošlost je štetna (Niče, 2001: 27) jer vara analogijama i bodri na fanatizam. Dopisivanje je izmišljanje i menjanje prošlosti u raznim oblicima neistoriografske svesti od političke publicistike do umetnosti i književnosti. Na kraju, opisivanje je klasično hronološko pozitivističko ređanje dešavanja lišeno uočavanja dubljih uzroka i procesa. Svuda je reč o linearnom vremenu, o nepovratnom toku od ranijeg ka kasnijem. Ovim obrascima upotrebe prošlog moglo bi se dodati i propisivanje. To je slika prošlosti koju nameću pobednici, a koja je uvek manje ili više obavezno, institucionalno dekretirano i nametnuto samoprolašavanje istorijskog.

5. Dimenzije poraza

Koliko god bila isključiva, pobedničkoj slici prošlosti ne može se prigovoriti da neopravdano govori o porazu levice. Ne mogu se sporiti ni procene pobednika da je poraz levice 20. veka više od političkog debakla. Ali da bi se problematizovala bezalternativnost koju pobednik nastoji da epistemološki cementira, treba preciznije definisati poraz levice. Nije to zauzimanje, porobljavanje ni uništavanje prostora koji je kontrolisala leвица niti je oduzimanje imovine od stanovništva, a nije ni totalno brisanje *damnatio memoriae* jednog vremenskog perioda iz pamćenja. Poraz levice je pre svega realno urušavanje evropskih socijalističkih država, razvlašćivanje vladajućih komunističkih partija, slabljenje poslesocijalističkih levičarskih antikapitalističkih partija i pokreta i obnova kapitalizma. U širem smislu porazu levice pripada i poraz socijaldemokratije koja se u SAD-u shvata kao neoprostivo priznanje tromosti slabih, dok je u Evropi parametar demokratije. Neoliberalizam je trijumf američkog nad evropskim shvatanjem demokratije. Poraz obuhvata i osetno slabljenje kulturne hegemonije levice u čijem je središtu bila antikapitalistička misao, kao i izmenu sećanja same levice. Ogleda se u raznim segmentima, a pre svega u slabom otporu levice preradi njene prošlosti od strane pobedničkog kapitalizma. U poraz levice spada i slabljenje podele na levicu i desnicu koja je vezana za društveno-ekonomsku liniju sukoba. Pobednici su uveli kulturnoidentitetsku liniju sukoba umesto klasne. I na kraju, neizostavni deo poraza jeste i sama samosvest o

porazu koji utiče na delatni potencijal sećanja levice. Ovu samosvest ne treba usmeravati od defetističkog ka optimističnom, nego ka realističnom polu.

Kako savremena leвица da uredi sećanje? Da li je i koliko je sećanje na vlastitu prošlost važno? Treba li da počne ispočetka ili da se selektivno seća? Koga? Da li Gorbačova, Dubčeka i Tita, ili i Staljina i Čaušeskua? Da li partijskih kongresa ili privrednih i tehničkih uspeha (Gagarin)? Da li da mazohistički prihvati antitotalitarni obrazac EU-a ili da uredi vlastito sećanje na diferenciran i savremen način? Kako leвица da ne odbije nove generacije muzejskim sećanjem, nego da ih privuče nekim sadržajem iz vlastite prošlosti?

Najposle, kako na delatni način urediti sećanje nakon poraza evropskog socijalizma? To je svakako teže nego u dobu kada je nerefleksivna birokratska leвица uređivala vlastito pobedničko pamćenje. Već samim slomom evropskog socijalizma prošlost levice je lišena monumentalnog. Prošlost socijalizma nije *tabula rasa* uprkos tome što nije svako sećanje na socijalizam delatno. Da nije bilo realnih nekapitalističkih poredaka, kapitalizam bi ostao jedino moguće stanje, apsolutno normalno i istorijski bezalternativno. Ne bi imao realnu, nego samo teorijsku antitezu u marksizmu. Zato je, iako urušen, evropski socijalizam svojom realnošću narušio teleološku apsolutnu normalnost kapitalizma. Da nije bilo Hruščova, Dubčeka i Ho Ši Mina, kapitalizam bi raspolagao empirijski proverenim apsolutnim i isključivim monopolom na istorijsku legitimnost. Međutim, taj monopol su srušile proleterске revolucije kao osnova sećanja na nekapitalističku realnost, prestavši 1917. da budu samo teorijsko upozorenje na mogućnost drugačijeg. Svaki novi masovno prihvaćeni smisao ruši teleološku verodostojnost. Kontingentni upadi revolucija su sprečili da se bezalternativnost teleološki osigura. Francuska revolucija je srušila teleologiju vlasti po Božjoj milosti, a Oktobarska je narušila teleologiju kapitalizma. Da isto nije učinila i restauracija kapitalizma 1989, sa teleologijom socijalizma stvari bi bile jasnije. Zato samorefleksivna leвица ne sme da zaboravi vlastite antiteleološke učinke, ali ni razdoblja kada sama nije uspevala da svlada vlastitu teleologiju.

6. Neherojski poraz

Da li je kod današnje levice reč o porazu u ratu ili samo o porazu u jednoj bici, da li se može govoriti o ranijoj dijalektici pobeda zahvaljujući promišljanju iskustva poraza ili o normalnom cikličnom smenjivanju pobeda i poraza u politici? Iz rečenog sledi naredno pitanje: ako su porazi levice nakon borbi (1848, 1871, 1919, 1939) stvarali slavni simbolički kapital mrtvih za nova pregnuća živih, da li danas istog ponosa nema zato što je evropski socijalizam potonuo i iznutra se urušio bez borbe? Da li je heroizacija poraza izostala zato što je socijalizam srušen iznutra, a ne spolja? Ako nije bilo bojišta, vredi li nakon debakla krčiti ruševine mirnodopskog smeća?

Lako je pojmljivo da delatna komponenta pobeđe i poraza zavisi od njegove slave. I u politici ima neslavnih (Pirovih) pobeđa i slavnih poraza. Neslavni debakli ne hrabre. Dok poraz levice u Španiji 1939. još uvek nosi neokrnjeni simbolički kapital antifašističkih Termopila, pad Zida je lišen kapitala ove vrste. Nakon poraza 1939. u Španiju je stigao teror, a pesnik Rafael Alberti će pisati: "Došao je mir, a u polju je neprestano krvarila maslina". Nakon 1989. nije bilo mobilne elegije levice možda i zato što nije bilo herojskog otpora ili zato što su pad socijalizma odmah osmislili bivši komunisti-konvertiti. Rečju, na delu je bio dvostruki neslavni kraj. Ostala je melanholija kao neodređeni osećaj gubitka, žal za nestankom socijalne države prožet ravnodušnošću prema slomu jednopartijske države.

Da li su unutar melanholije preostale antikapitalističke levice ostale i neke svetle tačke: Pariz 1871, Harama 1937, Staljingrad 1943, Berlin 1945, Beograd 1948, Gagarin 1961, Gevara 1967? Ima li ih još? Da li je osećanje gubitka još uvek mutno i neodređeno ili se mogu prepoznati subjekti koji ga osećaju? Koliko je gubitak objektivn, a koliko je subjektivizovan i lično proživljen? U odgovoru treba najpre raščlaniti poraz koji se proživljava kao gubitak: (1) u istorijskoepohalnom smislu poraz evropskog socijalizma podstakao je izmenu globalne hegemonije epohalne svesti koja je u 20. veku drugačije nego danas regulisala odnos socijalnog dobra i zla, a trijumf kapitalizma je raširio svest o kraju istorije; (2) u političkom smislu bio je to slom autoritarne modernizacije i neposredne demokratije kao političke kulture boljševičke levice formirane u autoritarnom političkom nasleđu evropske periferije; (3) u ekonomskom smislu bio je to poraz nekapitalističke organizacije proizvodnje i načina raspodele. Profit kao cilj proizvodnje svladao je dohodak, a mogućnost neograničene akumulacije dobara je ponovo postala vrлина demokratije namesto ranijeg suzbijanja klasnih razlika kao željenog stanja; (4) u vrednosnom metafizičkom smislu večita dilema imati ili biti okončana je pobedom prvog imperativa; (5) u pogledu subjektivnog samoviđenja komunistički samoopis svladan je samoviđenjem preduzetnika i menadžera, a u grupnom pogledu ideologizaciju proizvođačke radničke klase zamenila je ideologizacija široko shvaćenog demokratskog srednjeg sloja.

Pomenute komponente poraza levice su različite dubine, negde su rastumačene kao lagane promene, a negde kao radikalni preokreti. U celini uzev, poraz jasno pokazuje slabljenje i nestanak jedne složene istorijskoepohalne celine, vizije organizacije društvenog života i vrednosne hijerarhije. Na drugoj strani pobeđa u najopštijem smislu pojma označava obnovu kapitalizma i restauraciju starih vrednosti centriranih oko privatne ekonomije, religije i nacionalizma. Kako pri tome obično biva, svaku epohalnu pobeđu ove vrste prati oktroisanje novih pojmova u misli u društvu i publicistici koji je objašnjavaju i pravdaju. Pobeđa nije izvojevana u borbi, nego u miru, pa zato pobednik nije logorisao ni ubijao poraženog. Ali nije samo zbog toga izostala klasična odmazda. Nego i otuda što je u redovima pobednika bilo

mnogo poraženih (komunista) koji su zapravo bili realni nosioci pobjede nad ranijim vlastitim iluzijama, pa je podjela na poražene i pobjednike apsurdna. Komunisti su poraženi od preobraćenih komunista. Sportski rečeno, dresovi su promijenjeni u toku same utakmice. Odmazda je najpre pogodila ideju, komunističku ideologiju, a zatim i stanovništvo. Pobjednici su uveli divlju privatizaciju, direktno podstakli imovinsko raslojavanje, a indirektno pogoršali masovno zdravlje i smrtnost grupa osiromašenih tranzicijom. Odmazda je bila socijalne, a ne krivičnopravne prirode. Kriminalizovana je bezlična komunistička ideologija, a ne i subjekti koji su je ranije sledili i napustili. Nestali su disidenti, zamenili su ih konvertiti.

Kod preostale levice poraz se doživljava melanholično. Ako se pojam melanholije levice prevede na sociološki jezik, moglo bi se reći da to nije subjektivno osećanje gubitka, nego nestanak grupne antikapitalističke klasne samosvesti o potrebi menjanja pre svega društvene organizacije proizvodnje. A zatim je to i neorganizovanost, odnosno odsustvo partijskog subjekta promene. Subjektivna melanholija je samo jedan mogući doživljaj pomenutih objektivnih promena. Eventualno objektivno jačanje klasne samosvesti i organizacije levice bi svakako oslabilo subjektivni osećaj gubitka i poraza. Osim toga, da žaljenje nije pratilo galama trijumfa, ono bi bilo manje upadljivo. Trijumf pobjednika je poražene pretvarao ili u optimistične saveznike ili ih je nagnao u defetizam. Tek je ovom podjelom bivših komunista trijumf razotkrio i mapirao melanholiju levice, ali ne kao antitezu, nego kao naknadno osećanje pasivnog neborbenog poraza lišenog nade. Pobjednik, naravno, nije propustio priliku da kriminalizuje poraženog. Lišeno galame pobjednika, ćutanje poraženih bilo bi glasnije.

7. Različiti doživljaji poraza

Ovaj složeni i teorijski prilično neuhvatljivi odnos pobjednika i poraženog možda može biti jasniji ukoliko se uporedi sa nekoliko sličnih istorijskih situacija. Kakav je bio epilog ranijih manje ili više epohalnih ideoloških i političkih poraza? Nakon sloma fašizma u Nemačkoj je zavlдалo masovno ćutanje o vlastitoj fašističkoj prošlosti sve dok 1968. nova generacija nije zapitala roditelje o njihovom učešću u fašističkim zločinima. Fašistički intelektualci (K. Šmit, M. Hajdeger, E. Forsthof i drugi) nisu bili melanholični, nego razočarani u istorijsku misiju Trećeg Rajha. Uzaludnost i neuspeh nacionalnog poduhvata preusmeravali su u iracionalnost vrha države i Hitlera, a sve to kanalisali u osećaj apsurdna i nihilizma. Nije to bio osećaj mirnodopskog gubitka koji bi se mogao javno i nekažnjeno priznati kao kod melanholije levice, nego je iskustvo neuporedivih zločina vlastite nacije i države svladavano povlačenjem u politički korektni konzervativizam i u kritiku neumerenosti, ali ne i potpune neopravdanosti ratne misije Trećeg Rajha. Nije to bila nikakva melanholija poraženog nacizma, nego iznuđeni nihilizam i razočarenje zbog nezasažene,

doduše shvatljive, ali i prekomerne totalne ratne katastrofe. Za razliku od birokratske levice koja je javno priznala Gulag još dok je bila na vlasti, kriveći u SSSR-u vlastite organe prinude, fašistički intelektualci i dobar deo fašističkih “dobrovoljnih dželata” su nakon poraza tvrdili da nisu znali za Aušvic.

Kako se liberalizam nosio sa vlastitim porazima i dokazanim kolonijalnim zločinima? Velika Britanija, “imperija u kojoj sunce nije zalazilo” je pretrpela velike poraze nakon Drugog svetskog rata kada su mnoge njene kolonije izborile nezavisnost i otrgle se od britanske krune. Nakon gubitka Indije, “dragulja krune”, i drugih kolonija imperija jeste oslabljena, ali nije nestala. Na sličan način ni u Francuskoj nakon kolonijalnih poraza u Indokini i severnoj Africi nije u metropoli narušen kontinuitet republikanske slobode i trikolore iz 1789. Velike sile niko nije mogao naterati kao Nemačku 1945. da se suoče sa vlastitim kolonijalnim zločinima. Verovatno ni Nemačka to ne bi morala da učini da je npr. 1943. prekinula rat, sklopila mir i izbegla totalni poraz. Za razliku od malih država, velike su uvek kadre da vlastite žrtve poraza monumentalizuju i da poraze proglase za privremene taktičke, a nikako strateške.

Još je uverljiviji primer SAD-a. Kada je Sajgon pao u haosu aprila 1975, Amerikanci nisu poricali ratni poraz. Ostala je kulturna trauma obrađivana u kolektivnom pamćenju i holivudski po antitotalitarnom obrascu borbe protiv komunizma, ali i kao greška koja se mogla izbeći (Eyerman, Madigan, Ring, 2017: 22). Ostao je vašingtonski memorijal, granitni spomenik herojima u izgubljenom ratu i traumatični vijetnamski sindrom kod mnogih veterana. Bio je to rat koji Amerikanci žele da zaborave, ali ne mogu (*ibid.*: 29), i iz kog je izvučena pouka – stvaranje “izlaznih strategija” u potonjim intervencijama u Aziji. Uprkos priznatom porazu, u službenoj američkoj kulturi sećanja ostalo je zavetno obećanje da ćemo i dalje voditi antikomunističke bitke kao što smo činili protiv crvenog Vijetkonga. Nakon poraza u Vijetnamu ratno antikomunističko osvedočavanje usledilo je u vojnim intervencijama u Čileu 1973, Latinskoj Americi tokom 1980-ih i na Bliskom i Srednjem istoku od kraja 20. veka. Vijetnamski poraz nije u SAD-u svladavan melanholijom i stoga što u dolini Mekonga nije poražena ideja, nego vojska. Porazi kapitalističkih imperija u kolonijama nisu shvatani kao debakli osvajačkih aspiracija, nego kao privremeni neuspesi u odbrani slobodnog sveta i demokratije. Racionalizacija poraza bila je ideološka i moralistička. Misija odbrane “slobodnog sveta” ostala je netaknuta realnim porazima zato što je vešto prerusavana, ali i zato što su se porazi zbivali van teritorije metropole, u kolonijama. Najčešće su tumačeni kao izraz demokratske politike metropole čime je strateška ideja imperijalizma ostala neukaljana i za budućnost sačuvana.

Sasvim drugačije je bilo 1989. kada je leвица samorefleksivno priznala poraz kao strateški debakl na vlastitom tlu. Postalo je jasno da nisu nestali samo socijali-

stički režimi, nego da su u temelju uzdrmani antikapitalizam i utopija. Ideja nekapi-talističkog društva nije poražena na periferiji, nego u centru evropskog socijalizma zato što se urušila unutrašnja realnost njene državne organizacije. Čim je slomljena ideja levice u SSSR-u, u državi koja je dugo bila njen međunarodni oslonac, usledio je neizbežan domino efekat slabljenja levice u svetu. Poraz je bio dubok i svestran: od ekonomije do ideje i do ličnog samoviđenja. Usledila je konverzija levičara kao uteha otuđenog samopoštovanja.

Ovaj poraz se razlikovao od ranijih ne samo prostorno nego i strukturno. Sve do 1789. leвица je svojim porazima sticala imunitet od beznađa. Vakcinisana je 1848, 1871, 1919. i 1939. i zato što su poraze pratile pobjede, pre svega 1917. Le-vice je viktimizujući vlastite poraze pretvarala zavete nad žrtvama u nove nade i u nove pobjede. Skoro kao po klasičnom, biblijskom obrascu “trpljen – spasen” i leвица se komemorativno zavetovala da nema istinske pobjede kao one koja niče nakon poraza. Pobjede nakon poraza bile su svedočanstvo veće snage nego pobjede kojima nije prethodio poraz jer su tumačene kao svojevrsno svetovno vaskrsnuće. Tanatopolitika ove vrste dugo je uspešno funkcionisala zahvaljujući snažnom međunarodnom državnim osloncu SSSR-u i međunarodnom radničkom pokretu koji je ova svetska supersila organizovala i nadzirala. Osim toga, vojna pobjeda nad fašizmom 1945. snažno je ojačala ideju levice. Podizanje crvene zastave na Rajhstagu maja 1945. nije bio samo trijumf sovjetskog socijalizma, nego i komunističkog antifašizma koji je tada bio na vrhuncu međunarodnog ugleda u Italiji, Francuskoj i Jugoslaviji. Godina 1968. je takođe bila zvezdana godina levice iako joj je prethodila smrt ikone revolucije Če Gevare 1967. Štaviše, Gevarina posthumna harizma je bila snažno nadahnuće mladoj generaciji kao simbol levičarskog odricanja od vlasti zarad dizanja revolucije. Snagu levice je u kratkom 20. veku iznova osiguravala i neprekidna reprodukcija varvarstva imperijalizma i snažni mahom nekomunistički antikolonijalni pokreti. Leвица se hranila ne samo vlastitim uspesima nego i neuspesima kapitalizma. Svaka obnova nade u emancipaciju jačala je nakon sunovrata kapitalizma u rat, od francusko-pruskog do Vijetnamskog rata: 1871, 1914, 1936, 1939, 1950. i 1965. Ratovi su slabili aparat buržoaske vlasti, ali i legitimnost ideje osvajačkog kapitalizma. U ovom dobu su porazi levice drugačije svladavani nego nakon 1989. Nakon pada Zida poražena je i dotučena. Metaforično rečeno, antitotalitarne rezolucije EU-a su postoperativna terapija nakon uklanjanja malignog komunističkog tumora.

8. Dijalektika nade i razočarenja

Pa ipak, uprkos dubini poraza levice, bilo bi prerano tvrditi da je na delu definitivni slom. U istorijskom pogledu malo je vremena proteklo da bi se ova izričita oce- na izrekla. Nešto više rezervi nosi gledanje da je ciklična dijalektika uspona i pada

perspektiva iz koje treba gledati na današnji položaj levice i uređivati njeno sećanje. Koliko god poraz iz 1989. bio težak i blizak debaklu, još uvek nije proteklo dovoljno vremena da bi se moglo govoriti o definitivnom i nenadoknadivom gubitku čak ni u sećanju. Istorija zna da se povremeno zgusne u kraćim trenucima, ali zna i da bude krtica koja rije ispod zemlje znatno duže od kratkog doba jednog ljudskog života. Zbog prirode dugog, nevidljivog i nepredvidivog istorijskog procesa nepozdane su prognoze živih svedoka poslednjeg poraza levice. Tek će naredne generacije biti kadre da procene da li se krajem 20. veka zbio poraz ili debakl levice, da li je izgubljena bitka ili rat.

Perspektiva je uzdignutija i šira ako se ciklusi uspona i padova levice shvate dijalektički kao reakcija na uspone i padove kapitalizma. U ovom sklopu postavlja se složeno pitanje: zašto je leвица ranjivija od protivnika? Najpre stoga što obećava dublje promene, pa je levicu moguće hvatati za reč. Socijalizam budi više socijalnih očekivanja nego kapitalizam, gde se startuje od nulte tačke i koji obećava uspeh samo onome ko se snađe u raljama konkurencije. Socijalizam je takođe obećavao najsposobnijima, ali je sistemski pomagao i uspon tržišno manje vešte sirotinje, golorukih i bezgaćnika, rečeno jezikom Francuske revolucije. Širio je kanale vertikalne pokretljivosti sirotinji sa dna društvene strukture. Vertikalna društvena pokretljivost i uspon sirotinje jeste svuda vrlina, ali ovo obećanje nije moglo biti proigrano u kapitalizmu jer ga nije ni bilo. Ovde se obećanje iscrpljivalo u tome da će biti osigurana zaštita konkurencije bez obzira na početne šanse učesnika. Na univerzitet se može upisati samo ko je kadar da plati školarinu, u bolju privatnu bolnicu takođe mogu ići samo imućni itd.

Šematski gledano, zato što se više socijalnog očekivalo od socijalizma, usledila su razočarenja. Od kapitalizma nije, pa je i otuda ovaj bio manje ranjiv. Sa praktičnim neuspesima socijalističke države rasla je sumnja i u ideju socijalizma, dok je kapitalizam bio otporniji jer je u socijalnom pogledu bio bezidejan. Čak i kada je u ratu bio poražen fašizam, uprkos upozorenjima levice nije bila ugrožena njegova suštinska komponenta – kapitalistički produkcionni odnos. Odgovornost je svaljena na Hitlera i partiju, ali ne i na kapitalističku ekonomiju. Da je bilo drugačije, za svetski rat bili bi odgovorni i Čerčil i Ruzvelt. Osim toga, kapitalistička ekonomija je višefunkcionalnija i elastičnija, spojiva je sa više verzija politike (od socijaldemokratije do fašizma) za razliku od evropskog socijalizma koji je bio spojiv samo sa nekapitalističkom organizacijom proizvodnje i raspodele. Vreme će pokazati da li je KP Kine svladala ovu krutost.

Ne bi trebalo zaboraviti ni teleološku oholost birokratskog socijalizma koja je takođe bila isključivija nego kod njegovog protivnika. Dok se prvi bezuspešno štiti represijom nad nesocijalističkim idejama, drugi se još uvek uspešno štiti od anti-kapitalizma gipkom represivnom tolerancijom. Bilo je nezamislivo tolerisati javnu

antikomunističku aktivnost Milovana Đilasa u Beogradu ili Aleksandra Solženjicina u Moskvi onako kako je tolerisana antikapitalistička aktivnost Karla Marksa u Londonu. Da li se marksisti u kapitalizmu tolerišu zbog snage pluralizma u kom na izborima pobeđuje finansijski jači koji je kadar da osigura podršku medija, dok se bune sirotinje kriminalizuju? Ili zato što je govor o revoluciji dozvoljen, ali praksa nije? Ili je tolerancija rezultat bizarne okolnosti da se u kapitalizam ne možete razočarati jer ne obećava ništa osim zaštite konkurencije? U kapitalizam se ne možete razočarati jer ne nudi kolektivno blagostanje, nego jednake šanse ostvarenju blagostanja pojedinaca. Što je manje obećanja, to su slabija i nadanja, manja je napetost između ideala i stvarnosti, a time su uža i prava na masovnu organizaciju nezadovoljstva sistemom. Zato je i socijalna strana sećanja drugačija. Da li je socijalizam 1980-ih postao eshaton lišen telosa, kako je pisao Derida, dok je kapitalizam lišen eshatona (i utopije) lakše preživljavao napad na vlastiti telos? Kako bilo, sa urušavanjem socijalizma trošili su se i njegovi utopijski ideali. U krizama kapitalizma ideali nisu stradali jer ih ovaj nema. Ako je odsustvo ideala i krupnih obećanja ključ otpornosti kapitalizma, šta iz toga može levica da nauči? Ako se liši obećanja, ponudi samo zaštitu konkurencije i prihvati načelo “Budimo realni – tražimo moguće”, lišava se antikapitalizma i konkretne utopije, čime prestaje da bude levica. Ako se, pak, i dalje drži rizičnih obećanja i utopije, ostaje levica, ali i trajno ranjiva. Da li se svaka levica nužno kreće u pomenutom začaranom krugu nemogućeg trajnog sabražavanja taktike složenim strateškim ciljevima? Ili je dovoljno zastati kod tvrdnje da stvari komplikuje manje ili više izričito neodustajanje levice od utopijskih ciljeva? Jedno je sigurno: lišen utopije, antikapitalizam bi ostao banalni realizam.

9. Zaključak: uravnotežiti pamćenje levice

Zadatak je bio odgovoriti na pitanje kako levica treba da se odnosi prema vlastitoj prošlosti? Da li defetistički ili da delatno svlada vlastiti poraz? Od Marksa je ostalo da melanholiju ne treba shvatati kao rezignaciju, nego kao otpor koji obeshrabruje olako priključivanje hegemonij teleologiji desnice, habitus koji čuva levicu od “identifikacije sa neprijateljem”. I za to je nužan novi “rad na prošlosti” (Adorno) koji će podstaći levicu da se nemalodušno osvrne na epohalni, ali ne i na konačni poraz krajem 20. veka. Prosto rečeno, može li se nakon pada Berlinskog zida pevati Internacionala? Ne može ukoliko poraz prate defetizam i zaborav levice, ali ni onda ako se poraz potceni i uokviri nekritičkim optimizmom bez pokrića da socijalna pravda nužno mora pobediti već samim tim što je humanija od tranzicijske ili od nacionalne pravde. Ne mora. Šta činiti? Treba odbaciti jezik psihoanalize (čežnja, nostalgija, žalost, melanholija) i teleološku viziju neoliberalnog pobednika, pa levicu i desnicu shvatiti u novim dimenzijama vremena, unutar novog odnosa Kairoisa i Hronosa u digitalnom dobu. Ne manje je važno suprotstaviti se paušalnim aritme-

tikama pobjednika koje istoriju pišu džepnim računarom i zaključuju da su komunisti počinili najviše zločina u 20. veku. Još manje treba otpore ove vrste uokviravati moralizmom da je leвица nezaslužena žrtva istorije. Istorija ne poznaje kategorije neopravdanog i nezasluženog. Međutim, treba istraživati praksu normalizovanja otpora levice i odgovoriti na pitanje zašto otpor levice sve više zvuči demokratski?

Dalje, treba odbaciti borbene parole birokratskog socijalizma, ali ne i borbenost uopšte, zaboraviti anahrone teleološke, ali ne i još uvek korisne prognane pojmove, naročito one koji objašnjavaju prisvajanje viška tuđeg rada, krađu rada. Benjaminovski rečeno, ne sećati se trijumfa, nego onih koji su patili kada je trijumf bio na vrhuncu, nedužnih žrtava, ali ne samo žrtava reaktivnog nasilja protiv nasilja nego i žrtava birokratizovane levice. Višeslojnom sećanju levice škodi dominacija jedne vrste sećanja, potrebna je samokontrola i ravnoteža pamćenja socijalne države i nasilja. Nije to statična retrospektivna kaleidoskopska celina, nego dinamično uzmicanje socijalizma u prošlost. Pamćenje se obogaćuje pogledima moćnih, ali i održava u svesti nezaposlenih i podjarmljenih. U zavisnosti od moći neke crte blede, druge iskrsavaju, menjaju se grupe i generacije manje ili više zainteresovane za solidarniju prošlost. Neoliberalizam ovu retušira tamnim bojama, menadžeri drugačije vide socijalnu državu od nezaposlenih, a grupa koja nameće hegemoni okvir sećanju je globalizovani finansijski kapital. Solidarnost se neuspešno nadmeće sa profitabilnošću u nametanju osmatračnice na socijalizam. Nakon 1989. kapital uspešno kontroliše istoriju kao magazin smisla.

Nakon pobjede kapitalizam se globalizovao, ne može se nazad. Da li to znači da je levice preostao samo povređeni narcizam gubitnika, nesebičnih, plemenitih i solidarnih radnika koje su nepravedno ugušili sebični, gramzivi i špekulantski tajkuni? Nikako. Moralizacija vlastitog poraza je i teorijski porazna. Nisu sebični bez dobrog istorijskog razloga pobedili nesebične, niti su nacionalisti golom silom proterali internacionaliste. Poraz je ugrađen u svaku pobjedu, ali je pitanje kada će biti aktiviran. Poraz levice je kumulativno i skriveno sazrevao i sa raznovrsnim nedemokratskim suzbijanjima opozicije u vlastitim redovima. Treba se samorefleksivno osvrnuti na greške levice, a naročito na greške iz kojih se može učiti. Treba teorijski probuditi ambiciju. Čak se i u sladunjavoj nostalgiji krije ambicija, ali uokvirena tugom zbog prošlih neuspeha. Dijalektički rečeno, kako zapaža Enco Traverso, svaki ideal nosi sa sobom tugu zato što stvarnost za njim zaostaje, a melanholija je ime za taj međuprostor. Nema poleta bez razočarenja, ni pobjede u čijem trijumfu nije skriven budući poraz, kao što nema pripreme novog pokušaja bez samorefleksivno promišljenog poraza. Leвица nije nesalomiva, nego je ranjiva. Iako uzvišen, postojan i samorazumljiv, i otpor patnji i nepravdi jeste ranjiv. Zato što ne pripada mrtvoj prošlosti, ne treba ga trpati u muzej.

LITERATURA

- Benjamin, Walter. 1974. *Eseji*. Nolit. Beograd.
- Eyerman, Ron, Madigan, Todd, Ring, Magnus. 2017. Cultural Trauma, Collective Memory and the Vietnam War. *Croatian Political Science Review*, (54), 1-2: 11-31.
- Niče, Fridrih. 2001. *O koristi i šteti istorije za život*. Svetovi. Novi Sad.
- O Murchadha, Felix. 2013. *The Time of Revolution – Kairos and Chronos in Heidegger*. Bloomsbury. London; <https://books.google.rs/books?id=wc9LAQAAQBAJ&pg=PA197&lpg=PA197&dq> (posećeno novembra 2019).
- Rüsen, Jörn. 2002. *Making Sense of Time*: 189-205. http://140.112.142.79/publish/pdfs/29/29_09.pdf (posećeno novembra 2019).
- Traverso, Enzo. 2018. *Melankolija ljevice*. TIM press. Zagreb.
- Weinrich, Harald. 2008. *On Borrowed Time*. University of Chicago Press. Chicago.

Todor Kuljić

ACTING POTENTIAL OF MEMORY OF THE LEFT:
ON SELF-REFLECTION OF A DEFEAT

Summary

How could we rethink and organize memories of the Left in an operational and active way? How could one openly confront the Left-Wing culture of defeat? The paper considers some dimensions of the Left-Wing defeat after 1989, the nature of the linear and the contingent time, various defeat experiences of fascism and liberalism and the dialectic of hope and disappointment. One should reject the language of psychoanalysis (longing, nostalgia, sorrow, melancholy) and the teleological vision of the neoliberal winner. The Left Wing and Right Wing should be understood in new dimensions of time within a new relationship between Kairos and Chronos in the digital age. The Left needs self-reflective review of its own mistakes, if it wants to learn lessons for the future. Theory can awake practical ambition. A desirable multilayered Left-Wing memory has been damaged by dominance of one type of memory. The Left needs self-control and a balanced memory of both badly missing socialist welfare state and its own violence.

Keywords: Left Wing, Melancholy, Defeat, Teleology, Self-reflexion

Todor Kuljić je umirovljeni redovni profesor sociologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Kontakt: **Todor Kuljić**, Filozofski fakultet, Čika Ljubina 18-20, 11000 Beograd, Srbija. E-mail: todorunbg@ptt.rs